

Богдан БРИЧ

Навчально-науковий інститут міжнародних економічних відносин імені Б. Д. Гаврилишина,
Тернопільський національний економічний університет
E-mail: Bogdan.brych@gmail.com

ЕНЕРГОСЕРВІС В УКРАЇНІ

Брич, Б. Енергосервіс в Україні [Текст] / Богдан Брич // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: О. В. Ярошук (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2016. – Том 25. – № 2. – С. 179-184. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Стаття розкриває поняття енергосервісу в Україні. Ринок енергосервісних послуг практично сформувався. Однак сьогодні через складне економічне положення він, як і інші напрямки економіки, переживає несприятливий період. В статті проаналізовано потенціал зростання енергосервісу і наведені причини, що перешкоджають його реалізації.

Мета. Розкрити сутність формування ринку енергосервісу в Україні та показати його економічну ефективність.

Метод (методологія). За методологічну основу проведення дослідження в даній статті взято системний аналіз, що допоміг ефективно оцінити енергосервісний ринок, визначити його потенціал. Також був використаний метод діалектичного пізнання завдяки якому було визначено принципи, які сприяють ефективному удосконаленню енергосервісного ринку.

Результати. У статті проведено аналіз енергосервісного ринку. Визначено чинники формування енергосервісного ринку. Встановлено фактори для покращення економічного клімату на ринку.

Ключові слова: енергосервіс; послуги; економіка; енергетика; оцінка енергосервісного ринку; ЕСКО.

Bohdan BRYCH

B. D. Gavrilishin Educational and Scientific Institute for International Economic Relations,
Ternopil National Economic University
E-mail: bogdan.brych@gmail.com

ENERGY SERVICE IN UKRAINE

Abstract

Introduction. The article reveals the concept of energy service in Ukraine. The market of energy services has been practically formed. However, today due to the difficult economic situation, it like other areas of the economy, is experiencing an unfavorable period. The article analyzes the growth potential of energy services and the reasons that prevent its implementation.

Objective. To reveal the essence of the formation of the energy service market in Ukraine and show its economic efficiency.

Method (methodology). The methodological basis of the study in this article is a systematic analysis, which has helped to effectively assess the energy service market, to determine its potential. The method of dialectical cognition has also been used, thanks to which the principles that contribute to the effective improvement of the energy service market have been identified.

Results. The article analyzes the energy service market. The factors of the formation of the energy service market have been determined. Factors for the improving of the economic climate in the market have been identified.

Keywords: energy service; services; economy; energy; energy service market assessment; ESCO.

JEL classification: Q4: Q430

Вступ

Приватний сектор є основою ринкової економіки. У галузі енергозбереження та підвищення енергетичної ефективності він відіграє не менш значиму роль, незалежно від того, чи здійснюються відповідні заходи для власних потреб приватних підприємств або ж держава залучає позабюджетні кошти для забезпечення раціонального використання енергетичних ресурсів у бюджетній сфері. Активність приватного сектора, по суті, виступає індикатором розвитку ринку та успішності проведення державної політики в галузі енергозбереження та підвищення енергетичної ефективності.

Ринок енергосервісних послуг в даному відношенні унікальний, оскільки його розвиток відображає підприємницьку активність одночасно як в приватному секторі, так і в бюджетній сфері. По суті, він кристалізує в собі все найкраще, що є в сфері підвищення енергетичної ефективності, починаючи від технологій і закінчуючи методологією, і є локомотивом, який ініціює і просуває розвиток у відповідних областях. Подібний підхід до роботи обумовлений інвестиційною природою енергосервісних проектів, і відповідно підвищеною відповідальністю і підвищеними ризиками, які несуть виконавці енергосервісних послуг.

Мета та завдання статті

Метою даної статті є оцінка енергосервісного ринку, визначення чинників взаємодії суб'єктів на ринку, формування ризиків для суб'єктів та визначення можливих факторів для покращення економічного розвитку енергосервісного ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження

Підвищення енергоефективності є одним з ключових факторів переходу енергоємних економік на сталий розвиток, оскільки дозволяє обмежити енергоспоживання за рахунок зниження залежності від використання екологічно неефективних або небезпечних джерел енергії. При цьому підвищення енергоефективності та енергозбереження також можуть розглядатися в якості необхідної умови сталого економічного розвитку, оскільки сприяють підвищенню продуктивності, зниженню витрат енергоспоживання і забруднення навколишнього середовища, розвитку нових технологій, а також створенню нових ринків екологічної продукції і послуг, робочих місць.

В цілому в Україні даний ринок можна вважати сформованим, хоча і нішевим. На сьогоднішній день на ринку енергосервісних послуг здійснюють діяльність понад 40 енергосервісних компаній, які уклали енергосервісні договори (контракти, далі – ЕСК) в різних сферах, причому близько 40% з них уклали більше одного ЕСК [1].

Енергосервіс здійснюється за допомогою укладення енергосервісного контракту, предметом якого відповідно до українського законодавства є здійснення виконавцем дій, спрямованих на енергозбереження та підвищення енергетичної ефективності використання енергетичних ресурсів замовником.

Найбільше число таких контрактів укладено в бюджетній сфері (більше 300 [2]), хоча в перспективі ЕСК в житловому фонді, які активно розвиваються в великих містах та можуть виявитися більш масовими. Найбільші енергосервісні договори укладені в секторі регульованих організацій, перш за все на теплових джерелах і в промисловості, у сфері підвищення енергетичної ефективності використання електродвигунів і систем освітлення.

На сьогоднішній день, незважаючи на великий інтерес до проблем розвитку енергосервісної діяльності, ряд питань, пов'язаних з аналізу та розвитку ринку енергосервісу залишається непроробленим. Відсутні комплексні дослідження, що висвітлюють на науковому і практичному рівнях проблему розвитку ринків енергосервісних контрактів в Україні, що перешкоджає виробленню обґрунтованих рішень з розвитку енергосервісної діяльності.

Лідруюче положення не означає домінуюче. Навпаки: 20% ринку енергозбереження та підвищення енергетичної ефективності за принципом Парето для енергосервісних послуг є недосяжною величиною, і з урахуванням досвіду зарубіжних держав їх фактичні можливості не перевищують 8-10%. В Україні в загальному обсязі робіт і послуг, а також реалізованої продукції високої енергетичної ефективності він займає не більше 0,1%.

Проте і такий показник є значним досягненням з урахуванням великого обсягу бюджетних коштів, які були виділені в попередні роки на енергозбереження та підвищення енергетичної ефективності, а також обсягу фінансування за рахунок тарифних заходів, що здійснюються в рамках інвестиційних програм регульованих організацій.

У 2014 році у зв'язку з падінням гривні та несприятливою зовнішньополітичною атмосферою, які призвели до необхідності оптимізації бюджетних витрат, було фактично призупинено спів-фінансування за рахунок коштів бюджету регіональних програм в галузі енергозбереження та підвищення енергетичної ефективності. Це, в свою чергу, помітно знизило активність, як наслідок, вплинуло на зниження обсягів коштів регіональних і місцевих бюджетів, що спрямовуються на відповідні заходи.

Істотно погіршився інвестиційний клімат і зростання процентної ставки за кредитами також зробили негативний вплив на інвестиційні програми регульованих організацій і заходи з енергозбереження, здійснювані в промисловості та енергетиці.

Окремо слід виділити, що в ході впровадження енергоефективних проектів економічний ефект, який перевершує інвестиційні вкладення. Тим самим, проекти, по суті, є самофінансованими. Енергосервісна компанія виступає гарантом досягнення економії енергії як у вартісному, так і в натуральному вираженні, так як оплата послуг виконавця безпосередньо залежить від отриманих результатів. Таким чином, енергосервіс дозволяє знизити енерговитрати господарюючих суб'єктів і гарантувати їх максимальну ефективність.

Використання SWOT-аналізу [3] дозволяє виявити і систематизувати найбільш актуальні переваги та ризики реалізації енергосервісної діяльності в умовах сучасної України для замовників енергосервісу, а також для енергосервісних компаній (таб. 1).

Таблиця 1. SWOT-аналіз енергосервісу для замовника

	Сильні сторони	Слабкі сторони
Внутрішні фактори	<ul style="list-style-type: none"> – зниження енерговитрат і підвищення економічної ефективності; – вивільнення в результаті енергосервісу коштів після припинення дії контракту; – відсутність витрат на початкові інвестиції; – відсутність необхідності в пошуку фінансових коштів на оплату енергосервісних послуг; – очікувана максимальна ефективність по послугах виконавця, так як дохід виконавця безпосередньо залежить від рівня досягнутої економії; – відсутність ризику замовника по реалізації проекту, так як ризик недосягнення економії несе виконавець; – залучення в особі виконавця якісних компетенцій за непрофільним напрямом. 	<ul style="list-style-type: none"> – наявність трансакційних витрат по укладенню та супроводу енергосервісного контракту; – збільшення вартості проекту через витрати на вимірювання та верифікацію економії енергії; – наявність тимчасового лагу між фактичним досягненням економії від енергозбереження та зниженням витрат замовника; – необхідність надання безперешкодного доступу на об'єкт замовника та інформування про всі зміни, які можуть вплинути на енергоспоживання.
	Можливості	Ризики
Зовнішні фактори	<ul style="list-style-type: none"> – наявність довгострокових цілей з формування ринку енергосервісу в енергетичній політиці України; – наявність заходів податкового та економічного стимулювання потенційних замовників енергосервісних послуг. 	<ul style="list-style-type: none"> – ризик банкрутства енергосервісної компанії; – нестабільність державної політики підтримки енергосервісної діяльності; – зміна пріоритетів державної підтримки; – проблематичність отримання заходів державної підтримки.

Джерело: авторська розробка.

Ризики, супутні реалізації енергосервісних контрактів, можуть бути як загальними для будь-яких інвестицій, так і специфічними для енергосервісної діяльності. Їх можна розділити на технічні та економічні. Технічні ризики включають в себе ризик некваліфікованої експлуатації замовником енергозберігаючого обладнання, ризик помилкової оцінки базисного споживання енергії та інвестиційних витрат. До економічних ризиків можна віднести ризик зміни тарифів, ризик банкрутства замовника або енергосервісних компаній і т. д.

У свою чергу, для енергосервісних компаній робота в рамках енергосервісного контракту також має як переваги, так і недоліки. Зокрема, робота в рамках енергосервісу дозволяє компаніям-виконавцям диверсифікувати напрямки діяльності та розширити клієнтську базу. Однак, робота в рамках енергосервісу означає для енергосервісної компанії виведення коштів на термін реалізації проекту, який є досить тривалим. Серйозним ризиком для енергосервісної компанії виступає потенційний ризик банкрутства замовника, а також недосягнення економії через тарифи та інші параметри, і подальша несплата наданих послуг. Практика показує, що великі компанії мають більш високий потенціал управління вищевказаними ризиками, ніж дрібні.

Ринок енергосервісних послуг також не уникнув негативного впливу спаду економіки, який виразився в тому, що в силу особливостей повернення вкладень за енергосервісною схемою і так

невисока рентабельність вже укладених ЕСК помітно зменшилася, а в деяких випадках виявилася негативною.

Особливо погіршилися показники проектів, реалізація яких була заснована на використанні імпортного обладнання та валютних кредитах. І якщо раніше банки з недовірою ставилися до фінансування енергосервісних проектів, то зараз умови кредитування і вартість кредитних грошей вже стають малопривабливими для енергосервісних компаній.

Аналіз показує, що в даний час енергосервіс має більше переваг для замовника, ніж для енергосервісних компаній. В цілому для енергосервісу, як і будь-якої економічної діяльності в поточних українських умовах можуть виникнути ризики, пов'язані зі зниженням економічної активності, економічною нестабільністю, відходом іноземних інвесторів і падінням гривні, подорожчанням банківських кредитів.

Більшість енергосервісних компаній можна розділити на компанії-постачальники енергозберігаючого обладнання та матеріалів, а також компанії, що займаються монтажем обладнання та пуско-наладкою. Найбільші енергосервісні компанії на ринку енергосервісних послуг представлені дочірніми компаніями банків, а також міжнародних компаній. Дані компанії мають суттєву перевагу, пов'язану з можливостями вкладення власних коштів для фінансування енергозберігаючих заходів в рамках енергосервісного контракту.

В цілому стратегічні бар'єри на ринку відсутні, про що свідчить зростання числа енергосервісних компаній. Проте спостерігається тенденція до укрупнення структури ринку енергосервісу, виявлені стабільно працюючі енергосервісні компанії, які регулярно виграють державні замовлення на енергосервіс.

Темпи зростання обсягів енергосервісних послуг досить високі. Найбільше їх зростання спостерігається в бюджетній сфері, максимальне число укладених енергосервісних контрактів зафіксовано в 2015 р. – не менше 116 контрактів. За оцінкою даних про закупівлі на енергосервісні контракти, число укладених енергосервісних контрактів у бюджетній сфері становить не менше 193 за 2016 рік [4] (рис. 1). У бюджетній сфері енергосервіс здійснюється в дитячих дошкільних установах, загальноосвітніх школах, а також закладах охорони здоров'я.

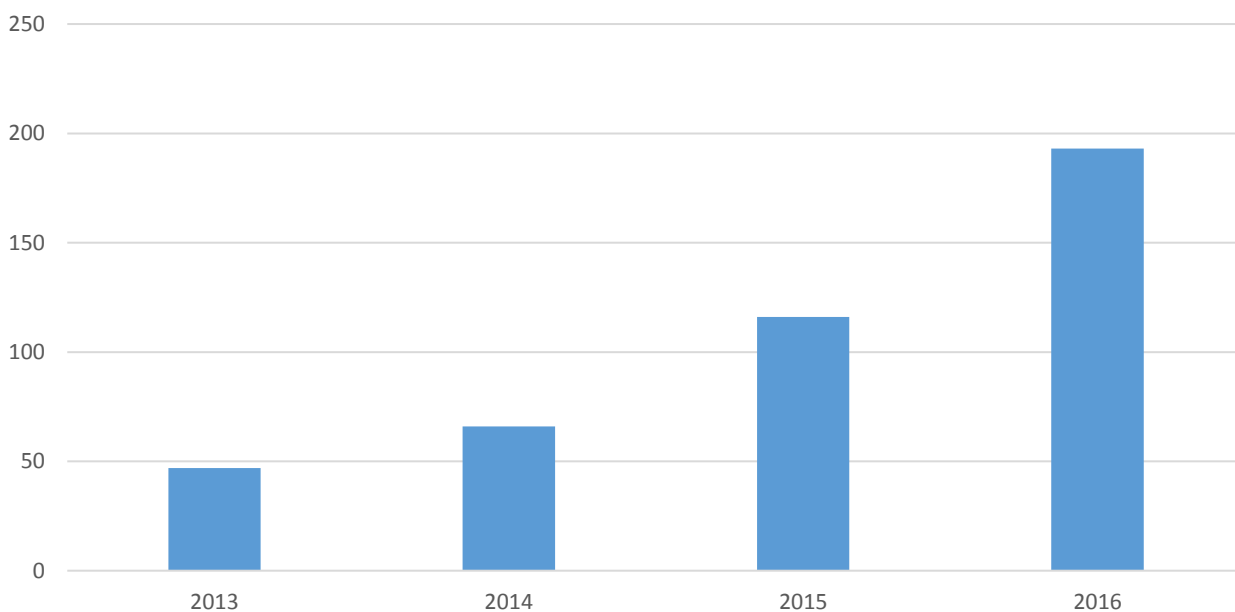

Рис. 1. Кількість енергосервісних контрактів, укладених у бюджетній сфері України, 2013-2016 рр.

На графіку ми можемо спостерігати сприятливий економічний ріст впровадження енергосервісних послуг. Для цього є всі необхідні передумови. Вони пов'язані як з тими ініціативами, які вдалося запустити ще до істотної зміни соціально-економічної ситуації в Україні, так і з позитивним впливом самої кризи, яка стимулює розвиток позабюджетних форм фінансування енергозбереження та підвищення енергетичної ефективності.

Для ринку енергосервісу інституційне середовище являє собою соціальні, економічні та правові правила і норми, що формують базу для транзакцій на ринку енергосервісних послуг. В основі інфраструктури ринку лежать інституційні угоди, представлені енергосервісними контрактами, складовими базис енергосервісної діяльності. Суб'єктом ринку є енергосервісна компанія, об'єктом ринку виступають споживачі енергосервісних послуг в особі промислових об'єктів, бюджетних установ і ЖКГ [5].

Інститути ринку енергосервісу представлені сукупністю організацій, що регулюють ринок енергосервісу, а також професійно займаються діяльністю на ринку енергосервісу, в тому числі: уряд, фінансові інститути, інститути розвитку, освітні установи, галузеві асоціації.

Ключові ініціативи 2013-2014 років в області розвитку енергосервісу в Україні, які в даний час дають свої результати, пов'язані з удосконаленням методології та нормативної правової бази, а також з консолідацією учасників ринку енергосервісних послуг.

На сьогоднішній день ключовий інструмент розвитку нормативного правового регулювання, методології надання енергосервісних послуг та зняття правових бар'єрів для розвитку відповідного ринку, починаючи від бюджетної сфери, житлового фонду та регульованих організацій і до заходів економічного стимулювання та інформаційної підтримки є підтримка держави у цьому напрямку. Уряд йде на зустріч організаціям, які впроваджують енергосервіс у складний економічний та політичний стан.

Слід також відзначити деякий позитивний вплив самої кризи на ринок енергосервісних послуг. Скорочення частки бюджетного фінансування, тарифних ресурсів та власних резервів промислових підприємств для здійснення проектів у галузі енергозбереження та підвищення енергетичної ефективності призводить до зростання частки ринку енергосервісних послуг. Можливості державних та інших замовників самостійно забезпечувати фінансування і реалізацію таких проектів стають все більш обмеженими. Ніша, яку раніше займало власне фінансування, поступово звільняється. Це призводить до збільшення зацікавленості в пошуку зовнішніх ресурсів і компетенцій для вирішення завдань розвитку інфраструктури. Ринок енергосервісних послуг зростає не тільки в пайовому, а й в абсолютному вираженні.

Зростання цін на імпортовані обладнання змушує енергосервісні компанії шукати альтернативи вітчизняного виробництва, що стимулює його підтримку і розвиток, а також формування власних компетенцій в області створення об'єктів високої енергетичної ефективності.

У частині банківського фінансування слід зазначити, що реалізація багатьох енергосервісних проектів здійснюється за рахунок оборотних коштів, позик, інвестицій, не пов'язаних з банківськими кредитами. У ряді випадків такі проекти розглядалися і продовжують розглядатися великими організаціями, які мають намір вийти на цей ринок, більшою мірою як інструмент розвитку і наукова діяльність, ніж як стійкий бізнес. Зміна умов надання кредитів не сильно вплинула на їх зацікавленість і активність реалізації відповідних проектів.

У той же час стагнація в банківському секторі стимулює формування нових банківських продуктів і пошук нових ринків, серед яких енергосервіс також може зайняти свою нішу. Відбулися зміни, які повинні сприяти зближенню даної організації та банківської спільноти, що стимулюватиме підвищення доступності капіталу для реалізації енергосервісних проектів.

Висновки та перспективи подальших розвідок

На закінчення можна відзначити, що, незважаючи на несприятливий економічний фон, ринок енергосервісних послуг має істотний потенціал зростання. Проблеми початкового відпрацювання технологій реалізації енергосервісних проектів вже подолані. Скорочення бюджетних витрат та обмеження фінансування інвестиційних програм стимулюють до пошуку зовнішніх виконавців заходів з енергозбереження, які готові брати на себе ризики ефективності їх реалізації.

Можливості залучення кредитних коштів на фінансування енергосервісних проектів істотно обмежені, проте вони вже не викликають відторгнення в банківському співтоваристві. Залишається ряд правових проблем; хоча вони і не перешкоджають реалізації енергосервісних проектів, їх вирішення дозволило б розширити умови проектів реалізації і спектр застосовуваних моделей енергосервісу, включаючи розрахунково-вимірні методи визначення економії енергетичних ресурсів. Для цього необхідно продовжити консолідацію та об'єднання ресурсів учасників ринку енергосервісних послуг на майданчику енергосервісу з метою вироблення спільної позиції з питань розвитку законодавства та методології.

Важливим напрямком діяльності галузевих асоціацій повинні стати методична допомога по стандартизації енергосервісних контрактів, забезпечення для енергосервісних компаній доступного навчання, застосування методик вимірювання та верифікації економії енергії, надання методичної підтримки з підготовки заявок на отримання економічних, податкових та юридичних заходів підтримки.

Список літератури

1. Список енергосервісних компаній. – Режим доступу: https://saee.gov.ua/uk/content/energoserwis_1.
2. Моніторинг енергосервісних договорів. – Режим доступу: <https://saee.gov.ua/sites/default/files/EPC-Monitoring.pdf>.
3. Метод SWOT анализа в стратегическом управлении. – Режим доступу: <http://powerbranding.ru/biznes-analiz/swot/>.

-
4. ДП «НЕК «Укренерго» Науково-технічний центр електроенергетики «План розвитку системи передачі Укренерго 2010 – 2030 роки», Київ – 2016, 51с.
 5. Енергосервісні контракти (ЕСКО): досвід реалізації в Україні. – Режим доступу: http://myrgorod.pl.ua/files/docs/Proecty/ESKO/vebinar_03.07.17.pdf.
 6. Падерно Д. Огляд нормативних документів та зобов'язань України з обмеження викидів забруднюючих речовин в атмосферу. *Проблеми екології та експлуатації об'єктів енергетики*. 2016. С. 160 – 172.
 7. Методи управління ризиками енергопостачальної компанії: монографія / В. Я. Брич, О. Л. Шпак, З. І. Домбровський, А. М. Тибінь, М. З. Домбровський. – Тернопіль : ТНЕУ.– 2013. – 304 с.
 8. Організаційно-економічні передумови реінжинірингу бізнес-процесів на ринку комунальної теплоенергетики України / В. Брич, М. Федірко, І. Янік // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2016. – №2. – С. 7-19.
 9. Брич В. Я., Гевко Б. Р. Проблеми застосування сонячної енергії в сфері житлово-комунального господарства // Інноваційна економіка. – 2016. – №. 1-2. – С. 152-157.

References

1. List of energy service companies. (2016). Retrieved from: https://sae.gov.ua/uk/content/energoserwis_1.
2. Monitoring of energy service contracts. (2016). Retrieved from: <https://sae.gov.ua/sites/default/files/EPC-Monitoring.pdf>.
3. SWOT analysis in strategic management. (2016). Retrieved from: <http://powerbranding.ru/biznes-analiz/swot/>.
4. SE "Ukrenergo" Scientific and Technical Center of Power Engineering "Development Plan for Transmission System Ukrenergo 2010 - 2030", Kyiv. (2016).
5. Energy service contracts (ESCOs): implementation experience in Ukraine. (n.d.). Retrieved from: <http://myrgorod.pl.ua/files/docs/Proecty/ESKO/vebinar.pdf>.
6. Paderno, D. (2016). Review of regulatory documents and obligations of Ukraine for limiting pollutant emissions into the atmosphere. *Problems of ecology and operation of energy objects*.
7. Brych, V. Y., Shpak, O. L., Dombrovskyy, Z. I., Tybin, A. M., Dombrovskyy, M. Z. (2013). Methods of risk management of energy supply company. Ternopil: TNEU.
8. Brych V., Fedirko M., Yanik I. (2016). Organizational and economic prerequisites for reengineering business processes in the municipal heat market of Ukraine. *Bulletin of Ternopil National Economic University*, 2, 7-19.
9. Brych, V. Y., Gevko, B.R. (2016). Problems of solar energy application in the field of housing and communal services. *Innovative economy*, 1-2, 152-157.

Стаття надійшла до редакції 29.09.2016 р.